

Proefstemmen door mensen met een verstandelijke en of lichamelijke beperking

Rapportage en aanbevelingen

Den Haag

Dit onderzoek is uitgevoerd op 11 februari 2021 door Leer Zelf Online in samenwerking met Voorall, Ipse de Bruggen en de gemeente Den Haag

Doel van het onderzoek

In beeld brengen hoe het stemproces verloopt en wordt ervaren door mensen met een verstandelijke en of een lichamelijke beperking.

Omschrijving van het onderzoek

Deelnemers

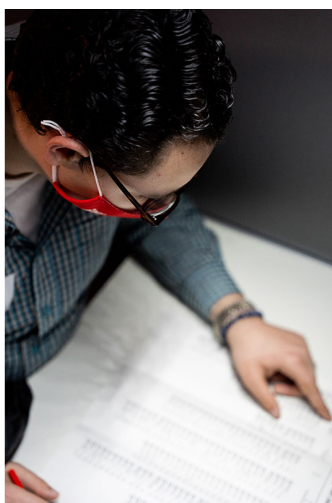
Tijdens het ochtendprogramma hebben 10 deelnemers met een licht verstandelijke beperking het stemproces doorlopen. Eén deelnemer zat in een elektrische rolstoel. Twee van de deelnemers met een lichte verstandelijke beperking hadden nog niet eerder gestemd. In het middagprogramma hebben we het stemproces van twee zeer slechtziende deelnemers (waarvan één met geleidehond) en een deelnemer in een handbewogen rolstoel gevolgd.

Het stembureau

Het proefstembureau, bestaande uit de (voor mensen met een beperking aangepaste) stembokjes, gebruikte materialen en opgeleide stembureau medewerkers is zo realistisch mogelijk op de locatie Brouwerij de Prael opgebouwd door de gemeente Den Haag. Dit bestond uit stembokjes, waarvan één extra breed voor het gebruik van de stemmal, een stemtafel met spatscherm en opgeleide stembureau medewerkers. In het stembureau waren in verband met corona looproutes en afzettingen aangebracht. Voor slechtziende deelnemers was er een tactiele geleideband op de vloer aangebracht.

Procedure

Tijdens het stemmen zijn de stemmers geobserveerd. De stemmers is hierbij gevraagd 'hardop te denken' om zo hun gedachtegang en eventuele ontstane vragen en problemen te kunnen volgen. Na afloop van het stemmen is er een kort interview met de deelnemers afgenomen. De deelnemers met een licht verstandelijke beperking hebben vervolgens in een andere ruimte de eenvoudige uitlegwebsite hoewerktstemmen.nl en het Kieskompas met Steffie bekeken. Het Kieskompas met Steffie is een kieshulp die is gemaakt voor en door mensen met een verstandelijke beperking. Daarna werd nog een keer een stem uitgebracht.

Afbeelding 1: Drie deelnemers met een beperking tijdens het ochtendprogramma.

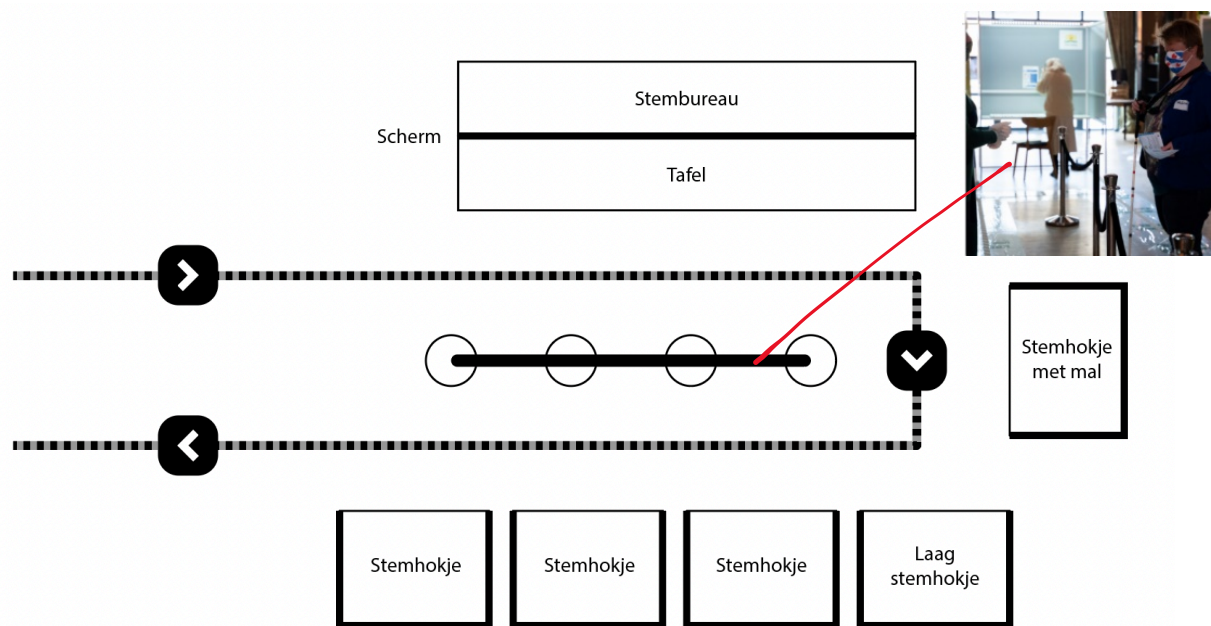
Resultaten

De resultaten van de observaties en de interviews met deelnemers zijn gecategoriseerd in de verschillende fasen van het stemproces.

Vooraf

- Iedereen tekent een gezondheidsverklaring voor deelname aan het experiment.
- Vanwege de aanwezige pers wordt een kleine instructie gegeven dat je desgewenst niet hoeft te antwoorden op vragen over je politieke voorkeur.
- De deelnemers zijn enthousiast dat ze mee mogen doen aan de proef. Iedereen vindt het belangrijk dat het stemproces toegankelijk is voor iedereen.
- Door de zware sneeuwval was de toegankelijkheid van de locatie moeilijker dan normaal. Uiteindelijk zijn alle deelnemers probleemloos met behulp van diverse taxi's aangekomen.
- Een aantal deelnemers vond het onterecht dat mensen met een verstandelijke beperking geen hulp kunnen krijgen in het stemhokje en mensen met een lichamelijke beperking wel.
- De helft van geïnterviewde deelnemers was op de hoogte van de twee extra dagen om te stemmen.
- Over het algemeen hebben de deelnemers geen moeite met stemmen in coronatijd. Er zijn extra maatregelen maar daar zijn ze ondertussen wel aan gewend. Als mensen zich aan de regels houden hebben de deelnemers een veilig gevoel tijdens het stemmen.
- De sfeer is zeer positief en mensen verheugen zich op een leuk en nuttig dagje uit.

Observaties m.b.t. de opstelling en gebruikte hulpmiddelen

Afbeelding 2: De indeling van het stembureau.

- Bij binnenkomst moesten de deelnemers voor de juiste looproute links aanhouden. Dit voelde onnatuurlijk waardoor meerdere deelnemers rechts aanhielden en tegen de looprichting in liepen.
- Op de grond waren stickers aangebracht die de looprichting aangaven, maar dit waren er te weinig gezien de afstand tussen de ingang en het stembureau. Ze gaven daarom weinig houvast. Op verzoek is een video van dit probleem met een rondgang door het volledige stemlokaal verkrijgbaar.
- Er werden ook 'verbodsstickers' gebruikt om aan te geven dat een bepaalde richting niet was toegestaan. Deze stickers werkten verwarrend.
- De afzetting met koord tussen de looprichtingen ter hoogte van het stembureau werd als duidelijk ervaren. Hierdoor werd de looproute op een natuurlijke manier voortgezet.
- De opstelling was ruim en leverde geen problemen op bij het manoeuvreren door rolstoelgebruikers.
- De locatie was niet optimaal verlicht wat het overzicht niet ten goede kwam. De verlichting in de stemhokjes werd daarentegen gewaardeerd.
- Wanneer een deelnemer tijdens het stemmen hulp nodig had of iets wilde vragen aan een medewerker van het stembureau moest er tegen de looprichting in worden gelopen of gereden.

Observaties tijdens het identificeren bij het stembureau

Afbeelding 3: Deelnemers bij het stembureau.

- De medewerkers van het stembureau handelden professioneel en uiterst vriendelijk. Bij mensen met een verstandelijke beperking is de eerste (positieve) bejegening vaak van doorslaggevend belang bij een taak of missie.
- Bij deelnemers met een zichtbare handicap, met name bij de slechtziende deelnemers, assisteerden de medewerkers adequaat zonder dat hierom gevraagd hoefde te worden.
- Deelnemers die motorische problemen hadden, kunnen soms een klein beetje hulp gebruiken. In principe kan iemand in een rolstoel zelfstandig stemmen als het stembureau toegankelijk is ingericht. Mensen hebben ook de wens om zelfstandig te stemmen. Belangrijk is dat er standaard 1 verlaagd stemhokje is voor een rolstoelgebruiker. Mogelijk is hier wat coördinatie bij nodig als dit hokje net bezet is door een kiezer zonder rolstoel.
- Voor alle deelnemers was het zinvol geweest dat ze wat meer informatie hadden gekregen over wat ze hadden kunnen doen als ze tijdens het stemmen iets niet begrepen of als er iets verkeerd ging.
- Deelnemers moeten hun identificatiebewijs tegen het glazen scherm houden zodat een medewerker van het stembureau deze kan lezen. Sommige deelnemers wisten niet goed waar ze dan precies het beste hun identificatiebewijs konden houden. Dat is lastig voor mensen met een visuele beperking. Het is belangrijk dat de stembureau medewerker een duidelijke instructie geeft.
- De opstelling van het stembureau was zodanig dat er een vrij grote afstand tussen het glazen scherm en de deelnemers was. Hierdoor was het voor deelnemers in een rolstoel lastig om hun identificatiebewijs te tonen. Dit werd door de medewerkers soepel opgelost, maar hier zou beter rekening mee gehouden kunnen worden.

Observaties tijdens het stemmen (algemeen)

- Ervaren stemmers zonder lichamelijke beperking ondervonden weinig problemen bij het stemmen.
- De verwachtingen van één van de twee deelnemers die niet eerder gestemd had klopten niet met de werkelijke situatie. Hij verwachtte zich in het stemhokje nog te kunnen oriënteren op partijstandpunten.
- De opzet van het stembiljet (één of meerdere kolommen per partij en in een kolom verschillende mensen die horen bij die partij) was voor twee deelnemers niet duidelijk. Er waren vragen zoals “Wie moet ik dan kiezen als ik een partij wil kiezen?” of “moet ik meerdere rondjes inkleuren?”.
- Het formaat van het stembiljet leverde voor de meeste deelnemers in meer of mindere mate problemen op. Met name voor mensen met motorische problemen.
- Het netjes invullen van één rondje op het stembiljet was ondoenlijk voor een deelnemer met motorische problemen. Het resultaat was dat de directe omgeving van de keuze en daarmee meerdere rondjes rood waren gemaakt.
- Het opvouwen van het stembiljet ging niet altijd zoals bedoeld. Soms stond de gemaakte keuze aan de buitenkant.
- Omdat het eerste stemhokje in de looproute een verlaagd stemhokje was maakten de deelnemers hier vaak onbewust gebruik van, want er stond niet aangegeven dat dit stemhokje afwijkend was van de rest. Het lage werkblad kwam het invullen niet ten goede. Eén deelnemer hield zijn stembiljet tegen de wand van het stemhokje om het te kunnen invullen.
- Er was een stemhokje met een stemmal. De functie en de mogelijkheden daarvan werden niet uitgelegd door de medewerker van het stembureau. Dit hokje werd door iedereen overgeslagen.
- De instructies die in de stemhokjes zijn opgehangen werden door niemand gezien. Ze zijn daarnaast ook niet geschikt voor mensen die slecht kunnen lezen (te klein en pictogrammen die moeilijk te begrijpen zijn als je de tekst die ernaast staat niet leest of kan lezen). Er is een zekere fixatie op het stembiljet waardoor andere zaken in de omgeving niet gezien worden.
- De stembus werd niet altijd direct herkend als stembus. Er stond geen bordje bij en ook had de stembus geen opschrift. De hoogte van de gleuf was voor rolstoelgebruikers niet heel overzichtelijk, maar leverde uiteindelijk geen probleem op.
- Nadat deelnemers al een keer hadden proefgestemd en de uitleg van hoewerkstemmen.nl en het stemadvies van het Kieskompas met Steffie hadden doorlopen waren bestaande onduidelijkheden vaak weg en verliep het stemmen soepel.

Afbeelding 4: De instructie in het stembokje werd niet gezien en was onduidelijk.

Het stemmen met een visuele beperking

Afbeelding 5: Slechtiende deelnemer tijdens het stemmen.

- De deelnemers konden het stembureau vanaf de ingang van de locatie zonder begeleiding niet vinden. De 'omgekeerde' looproute zorgde daarbij voor extra verwarring. De geleidehond hield ook zonder aarzeling rechts aan.
- De aangebrachte tactiele geleideband met een ca 10 cm breed geel/grijs streeppatroon en een oppervlak met een reliëf lijkend op grof schuurpapier werd door beide deelnemers onvoldoende gevoeld en gaf te weinig houvast. De geleideband had visueel weinig contrast en was verassend genoeg met een taststok nauwelijks voelbaar.
- De afscheiding van paaltjes met een koord ertussen werd als heel bruikbaar gewaardeerd.

- De medewerkers van het stembureau waren zeer hulpvaardig en ook de omgang met de geleidehond was goed.
- De deelnemers werden naar het stemhokje met de stemmal geleid. De tester met geleidehond koos ervoor het stembiljet zelf in de stemmal te plaatsen. Door de vouwen in het papier was dit lastig. Bij de andere slechtziende tester werd het stembiljet door een stembureau-medewerker in de mal geplaatst.
- Doordat het stembiljet zo lastig te plaatsen was, bleek uiteindelijk de stem van de tester die het stembiljet zelf had geplaatst ongeldig omdat de rondjes van het biljet niet netjes onder de rondjes van de mal zaten. De stem van de tester voor wie het stembiljet in de mal was gelegd, was wel goed ingekleurd en geldig.
- Om slechtzienden gebruik te kunnen laten maken van de stemmal is er een audioapparaat geïnstalleerd. De medewerkers van het stembureau leken niet goed op de hoogte van de exacte werking van het apparaat. De deelnemers kregen het beiden echter zelf vrij snel voor elkaar om het apparaat correct te gebruiken.
- Een slechtziende deelnemer wilde graag dat iemand voor hem controleerde of zijn stem juist was uitgebracht. Het was niet duidelijk of een medewerker dit voor hem mocht controleren. Hier werd terughoudend mee omgegaan.
- Een deelnemer gebruikte liever een eigen koptelefoon voor het audioapparaat in verband met mogelijke coronabesmetting. Dit bleek goed te werken.
- De deelnemers werden begeleid naar de stembus en geholpen om hun stembiljet in de gleuf te kunnen stoppen.

Afbeelding 7: Een slechtziende deelnemer met zijn geleidehond (links) en slechtziende deelnemer aan het werk met de stemmal (rechts).

Conclusie

De deelnemers zijn zeer gemotiveerd om te gaan stemmen. Ze zien het belang en willen graag van hun recht gebruik maken. Ervaren stemmers ondervonden weinig problemen. Ze waren goed voorbereid en wisten op wie ze wilden stemmen. Voor de nieuwe stemmers was het goed geweest als ze zich van tevoren beter hadden voorbereid op het stemproces en hun keuze. Er werd aangegeven dat ook mensen met een verstandelijke beperking recht zouden moeten hebben op hulp in het stemhokje. Aangezien dat nu nog niet is toegestaan, moet dat zoveel mogelijk ondervangen worden bij het moment van identificatie bij het stembureau.

Bij de deelnemers met een lichamelijke beperking speelden heel andere, vaak praktische, problemen de belangrijkste rol. Zo werkte de tactiele geleidebanden om de looproute te volgen niet en waren er problemen met het plaatsen van het formulier in de stemmal en het tonen van het identificatiebewijs.

Afbeelding 8: Stemmen in een stemhokje met een laag werkblad (links), de loop/rijrichting is niet duidelijk (midden) en de voor slechtzienden moeilijk te voelen geleideband (rechts).

Aanbevelingen

Hoewel het stemmen goed verliep zijn er nog wel verbeteringen aan het proces mogelijk. Door deze verbeteringen wordt het stemproces voor mensen met een beperking prettiger, zelfstandiger en betrouwbaarder. De kans dat er iets misgaat waardoor een stem ongeldig is, wordt op die manier ook kleiner. In het stembureau verloopt het stemmen soepeler en efficiënter.

Opstelling van het stembureau

- Zorg voor een logische, natuurlijk aanvoelende, looproute. Houdt hierbij rekening met het feit dat mensen geneigd zijn rechts aan te houden.
- Zorg voor voldoende pijlen op de vloer, die de *gewenste* richting weergeven. En gebruik geen 'verbodsborden'. Deze hebben op de grond geplakt geen 'richting' en zijn dus van toepassing op beide richtingen. Dit levert verwarring op.

Afbeelding 9: Een 'verbodsbord' heeft wanneer het op de vloer is geplakt 'geen richting'.

- Zorg voor voldoende en gelijkmatige verlichting van het gehele stemlokaal.
- De slechtziende deelnemers adviseerden een contrastrijke geleideband te gebruiken. Bijvoorbeeld een zwarte lijn op een witte ondergrond. Daarnaast zou de band met schuurpapierreliëf volgens hun vervangen moeten worden door een band met meer hoogteverschil. Hoogteverschil is met een taststok beter te voelen dan een reliëf. Dit kan echter wel problemen opleveren voor mensen die slecht ter been zijn en voor mensen die gebruik maken van een rolstoel en rollator. Meer reliëf vergroot het valgevaar. We adviseren daarom een band met schuurpapier reliëf van 30 centimeter breed.
- Zorg ervoor dat mensen in een rolstoel dicht genoeg bij het scherm kunnen komen om hun identificatiebewijs zelf goed te laten zien. De tafel voor het scherm beperkt nu die mogelijkheid. Of geef mensen de mogelijkheid hun identificatiebewijs ergens op te leggen zodat medewerkers deze naar zich toe kunnen halen, zonder dat ze deze hoeven aan te raken
- Geef duidelijk aan wanneer een stemhokje een verlaagd werkblad heeft. We adviseren dat dit het laatste stemhokje dient te zijn.
- Zorg voor een duidelijk bord bij de stembus en breng bestickering op de stembus aan.

De medewerkers van het stembureau

- De medewerkers zouden ongevraagd meer informatie kunnen geven zoals:
 - ⇒ "Er hangen instructies in het stemhokje". De instructies worden anders niet gezien.
 - ⇒ "Als er iets misgaat mag je nog een keer een nieuw stembiljet halen". Dit verlaagt de stress.
 - ⇒ "Als je een vraag hebt kan je die altijd aan ons stellen". Dit maakt de drempel om een vraag te stellen lager.

- De exacte werking van het audioapparaat leek niet helemaal bekend bij de medewerkers, hier kan extra instructie voor worden gegeven.
- Maak de koptelefoon van het audioapparaat schoon na elk gebruik en vertel vooraf aan een gebruiker dat dit gebeurt.
- Biedt zoveel mogelijk passende assistentie binnen de wettelijke mogelijkheden.

(Nieuwe) stemmers met een verstandelijke beperking

- Stimuleer het gebruik van de beschikbare online hulpmiddelen om het stemproces uit te leggen. Bijvoorbeeld hoewerkstemmen.nl en het Kieskompas met Steffie.
- Informeer over de mogelijkheid om thuis alvast op de kieslijst te kijken waar de kandidaten staan.

Mensen met motorische problemen

- Een deelnemer met een beperkte handcoördinatie had moeite om netjes één rondje op het stembiljet rood te maken. Hier zou een (aangepaste) stemmal misschien uitkomst kunnen bieden.
- De huidige stemmal is niet geschikt voor ziende stemmers aangezien de deksel van de stemmal niet transparant is. Zo is het niet mogelijk om te zien welk gaatje bij welke kandidaat hoort. Er zou een stemmal met een transparante deksel kunnen worden gemaakt die voor beide groepen gebruikers, met motorische problemen en slechtzienden, toepasbaar zou zijn.
- Er moet een coronaproof oplossing worden bedacht voor het geval iemand zijn eigen identificatiebewijs niet uit zijn of haar portemonnee kan pakken.

Slechtziende stemmers

- Maak het stemlokaal zo toegankelijk mogelijk (zie eerdere aanbevelingen).
- Leg een leeg stembiljet direct klaar in de stemmal nadat iemand daar gestemd heeft. Zo wordt het stembiljet in de tijd daarna platgedrukt door de deksel van de stemmal. Dit zorgt ervoor dat het stembiljet daarna plat is en goed past.
- Controleer voordat iemand gaat stemmen goed of de rondjes op het stembiljet corresponderen met die in de stemmal.
- Onderzoek wat de (on)mogelijkheden zijn om een stem op verzoek te laten controleren door een medewerker. Communiceer deze (on)mogelijkheden met alle medewerkers.

Neem voor meer informatie over dit advies vooral contact op met projectleider Jacques de Wit via info@leerzelfonline.nl of 0348 743 272.